

Tilburg University

Alles is in Beweging

Blommaert, J.M.J.

Publication date:
1999

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Blommaert, J. M. J. (1999). *Alles is in Beweging: Ontwikkelingen in het Onderzoek en Onderwijs op het Gebied van Externe Financiële Verslaggeving*. Elsevier.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

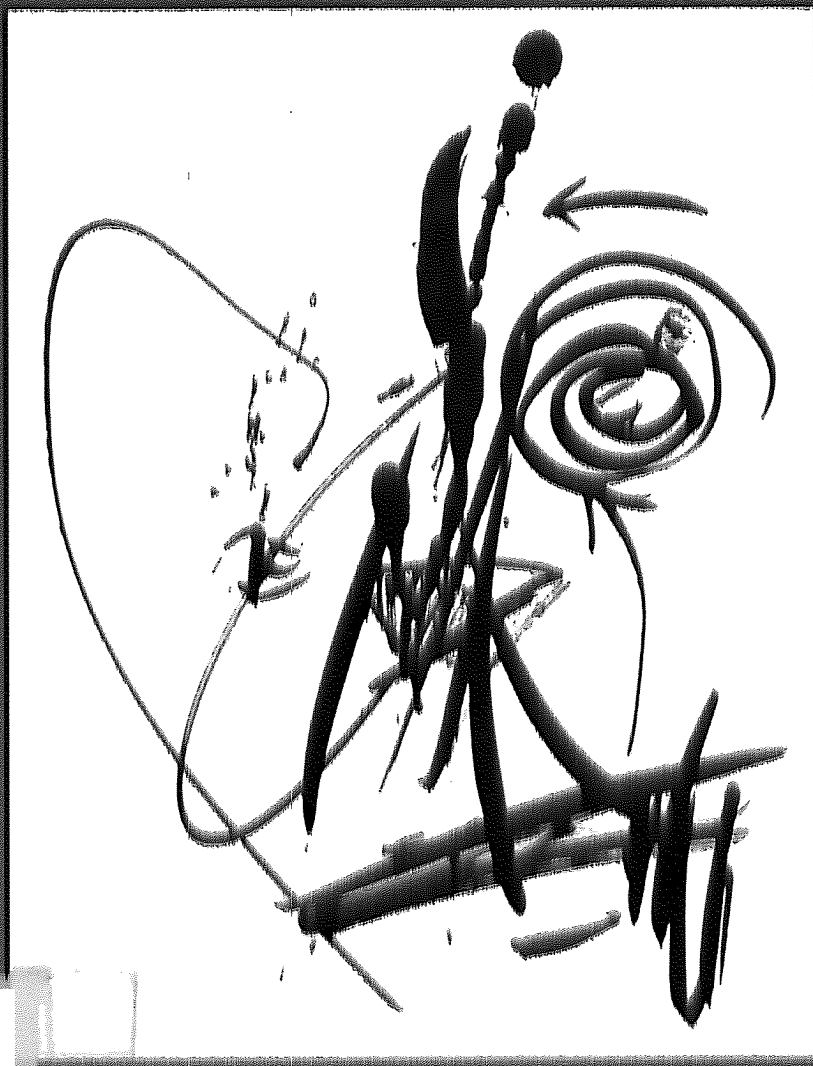
- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Alles is in beweging

*ontwikkelingen in het onderzoek en onderwijs
op het gebied van externe financiële verslaggeving*

Jos Blommaert

Alles is in beweging
ISBN 9057494221
NUGI 683

© 1999 Elsevier bedrijfsinformatie bv
Behoudens ingeval beperkingen door de wet van toepassing zijn, en onder
gehoudenheid aan de gestelde voorwaarden te voldoen, mag zonder schriftelijke
toestemming van de uitgever niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins,
hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

Alles is in Beweging

*ontwikkelingen in het onderzoek en onderwijs
op het gebied van externe financiële verslaggeving*

REDE

**in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding
van het ambt van
hoogleraar Financial Accounting aan de
Katholieke Universiteit Brabant en
hoogleraar Bedrijfseconomie aan de
Open Universiteit Nederland**

op vrijdag 1 oktober 1999

door

Jos Blommaert

Het verleden wijzigt zich in het heden en zet zich voort
in de toekomst
(J. Krishnamurti, *Antwoord op vragen*, 1982, pag. 30)

Tekeningen: Toon Willemsen, Heerlen

Aan Els en Judith

Inhoud

- 1 Inleiding
 - 2 Aggregeren van gegevens
 - 3 Accounting en economic concept of profit
 - 4 Deelgebieden van financial accounting en hun onderlinge beïnvloeding
 - 5 Empirisch onderzoek
 - 6 Onderwijs in beweging
 - 7 Financiële accounting en het internet
 - 8 Slot
 - 9 Dankwoord
- Literatuur

1. 1. 1.

Mijnheer de Rector Magnificus van de Katholieke Universiteit
Brabant,
Mevrouw de voorzitter van het College voor Promoties van de
Open Universiteit Nederland,
Lieve familie, vrienden, collega's en studenten,
Dames en heren,

1 Inleiding

Financial accounting is een fantastisch mooi vak! Maar is het ook nuttig? Is de tijd en energie die in onze samenleving - in het onderwijs en onderzoek en in het bedrijfsleven - hieraan wordt besteed, wel de moeite waard?

Ik doe op dit moment daar nog geen uitspraak over, maar denk dat het een goede vraag is. Overigens geldt dat niet alleen voor financial accounting, maar ook voor andere disciplines. Maar laat ik me beperken tot financial accounting, in Nederland ook wel aangeduid als externe verslaggeving of externe berichtgeving.

Financial accounting streeft in elk geval verschillende nuttige doelen na. Het dient bijvoorbeeld beleggingsbeslissingen en de allocatie van schaars kapitaal te vergemakkelijken, het beoogt bij te dragen aan het efficiënt tot stand komen van contracten en de controle daarop, corporate stewardship, monitoring en governance. Anders gezegd: financial accounting maakt het ondernemingen gemakkelijker om over financiële middelen te beschikken en draagt op die manier bij aan een efficiënte uitvoering van de maatschappelijke productie. Daardoor kunnen we ons materieel gezien mogelijk iets meer permitteren.

Graag wil ik in deze rede eerst stilstaan bij een van de kernactiviteiten van financial accounting: het aggregeren van gegevens. Daarna wordt ingegaan op de belangrijkste uitkomst van dit proces: de winst. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de verschillende terreinen in onze samenleving waar het vak een rol speelt en de wederzijdse beïnvloeding daartussen. Bijzondere aandacht verdient het onderzoek en onderwijs. Vandaar dat daarbij extra wordt stilgestaan. Tenslotte wordt ingegaan op de invloed van de technologische ontwikkeling, met name die van het internet.

2 Aggregeren van gegevens

Om de zojuist genoemde doelen van financial accounting te bereiken wordt aan de belanghebbenden bij een onderneming financiële informatie verstrekt. Dat gebeurt in de regel in een gestandaardiseerde en geaggregeerde vorm.

Neem bijvoorbeeld een bedrijf als DSM. Deze onderneming bestaat uit 256 groepsmaatschappijen die in 33 verschillende landen werkzaam zijn. In elk land zijn er veelal meerdere vestigingen. In elke vestiging worden goederen ingekocht en verkocht, geld ontvangen en betaald, gebouwen en machines gekocht en gebruikt, enz. Dagelijks vinden er duizenden gebeurtenissen plaats. De belanghebbenden dienen over de financiële gevolgen van deze gebeurtenissen te worden geïnformeerd. Het verstrekken van die informatie kan op verschillende manieren gebeuren. Men zou de onbewerkte, ruwe gegevens van alle transacties ter beschikking kunnen stellen. Maar men kan ook de gegevens bewerken en samenvoegen en in compacte vorm verstrekken. Dit betekent dat alle transacties op een zodanige wijze worden samengevoegd dat ze beter zijn te hanteren. Dit is aggregeren dat veelal uitmondt in een jaarrekening, bestaande uit een balans, winst- en verliesrekening en een toelichting.

Zo bestaat de jaarrekening van DSM over 1998 uit zo'n 25 pagina's. Op een beperkt aantal A-viertjes wordt een beeld gegeven van de financiële positie en het resultaat van een onderneming met een omzet van meer dan 14 miljard gulden en circa 22.700 werknemers. Zo heeft bijvoorbeeld de omzet in de winst- en verliesrekening betrekking op de verkopen aan een grote groep afnemers verspreid over verschillende landen en betreft de optelsom van miljoenen facturen. De omzet in een jaarrekening is derhalve samengesteld aan de hand van onvoorstelbaar veel andere bedragen. Dat geldt niet alleen voor de omzet, maar ook voor de voorraden, lonen, crediteuren, en ga zo maar door. Aan al deze posten in de jaarrekening ligt een enorm aggregatieproces ten grondslag.

Aggregeren betekent dat gegevens die in onbewerkte vorm niet nuttig zijn op een zodanige wijze bij elkaar worden gevoegd dat de gegevens overzichtelijker worden en beter hanteerbaar voor de gebruikers. Een bijkomend gevolg van aggregatie is dat de

gegevens door de samenvoeging minder gedetailleerd zijn, waardoor de informatie-inhoud geringer is. Er treedt derhalve informatieverlies op. Daarom is het belangrijk te zorgen voor een goed evenwicht tussen het verlies aan informatie aan de ene kant en het effect van 'information overload' aan de andere kant. In het aggregatieproces is er derhalve een optimaal punt. Theoretisch ligt dit punt daar waar de marginale opbrengst van het laatste niet-geaggregeerde gegeven gelijk is aan de marginale kosten voor het verwerken van dat gegeven. (Blommaert, 1995).

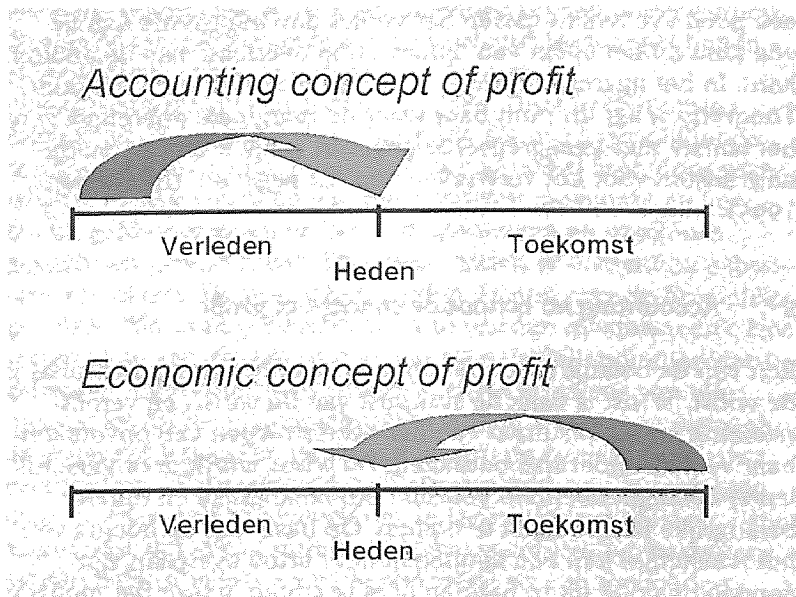
3 Accounting en economic concept of profit

Een van de belangrijkste uitkomsten van het aggregatieproces is de winst. Winst is vaak de sluitpost van de winst- en verliesrekening en het resultaat van het samenvoegen van onvoorstelbaar veel afzonderlijke bedragen. De winst wordt door verschillende belanghebbenden gebruikt om belangrijke en minder belangrijke beslissingen te nemen. Op basis van de hoogte van de winstcijfer kan een aandeelhouder ertoe overgaan zijn aandelenpakket uit te breiden of af te stoten, wordt het management beloond of vervangen, wordt door de fiscus belasting geheven, wordt een onderneming of een deel ervan opgeheven en komen honderden mensen op straat te staan, enz. Nu is het zo dat de winst op verschillende manieren kan worden berekend. Er zijn verschillende mogelijkheden die tot andere uitkomsten kunnen leiden. Twee verschillende berekeningsvormen hiervan zijn het accounting concept of profit en het economic concept of profit. Deze twee vormen wil ik graag nader bekijken.

Bij het accounting concept of profit wordt de winst bepaald door aggregatie van gegevens uit het verleden. Het is dus een retrospectief winstbegrip. Door alle kosten en opbrengsten van een afgelopen periode te bepalen en samen te voegen, vindt men het winstcijfer op basis van het accounting concept of profit.

Hiertegenover staat het economic concept of profit. Voor het bepalen van de winst op basis van het economic concept of

profit wordt uitgegaan van een toekomstige periode. Zie de volgende figuur.

Figuur 1: Accounting en economic concept of profit

Het economic concept of profit is dus prospectief. Door het schatten van de ontvangsten en uitgaven van een periode in de toekomst, wordt het winstcijfer op basis van het economic concept of profit verkregen. (Voor een uitvoerige beschouwing zie Krens, 1997).

De uitgangspunten van het economic concept of profit zijn ook terug te vinden in de visie dat de aandeelhouderswaarde (shareholder value) in de jaarrekening tot uitdrukking zou moeten komen. De aandeelhouderswaarde is gelijk aan de contante waarde van de verwachte toekomstige netto-kasstroom die ter beschikking komen van de aandeelhouders.

Er wordt wel gesteld dat men aan het accounting concept of profit niet zo veel heeft. Het is immers een stukje geschied-

schrijven en wat heb je daar aan als je beslissingen moet nemen met het oog op de toekomst. Voor dergelijke beslissingen kan men alleen nuttig gebruik maken van een winstcijfer op basis van het economic concept of profit.

Vraag is echter hoe men de benodigde gegevens moet verkrijgen voor het bepalen van de winst op basis van het economic concept of profit. Er dient immers een uitspraak te worden gedaan over gebeurtenissen in de toekomst.

Men zou daartoe kunnen proberen ergens een glazen bol te leasen. Als dat niet lukt, zou men kunnen trachten een waarzegster op te sporen. In een rede als deze is eigenlijk geen plaats voor praktische tips, toch wil ik graag één uitzondering maken. Als u eindelijk zo'n waarzegster heeft gevonden en bij haar op deur klopt, en u hoort aan de andere kant, 'Wie is daar?', weet dan dat u aan het verkeerde adres bent.

Het zal duidelijk zijn dat men bij uitspraken op basis van gegevens over toestanden en gebeurtenissen in de toekomst de nodige 'nuchterheid' moet betrachten. Dat geldt eigenlijk ook voor het economic concept of profit. Het economic concept of profit is een theoretisch begrip dat in de praktijk niet of moeilijk van inhoud kan worden voorzien. Wat de toekomst biedt, weten we immers niet. Wat we wel kunnen doen is het bestuderen van het verleden om op grond daarvan een voorspelling te doen voor de toekomst. Door de bewegingen in het verleden zorgvuldig waar te nemen, vast te leggen en te verwerken, kan informatie worden verkregen waarop dergelijke voorspellingen kunnen worden gebaseerd. En dat is nu precies wat het accounting concept nastreeft. Men zou kunnen zeggen dat het accounting concept een praktische manier is om het economic concept van inhoud te voorzien.

Maar helaas, dat gebeurt vaak niet goed. Hoe komt dat?

Het accounting concept is gebaseerd op een aantal beginselen, de zogenaamde accountingprincipes. Deze worden gebruikt voor het waarnemen en verwerken van gegevens over de bewegingen in het verleden. Enkele van de accountingprincipes zijn het voorzichtigheidsprincipe, het realisatieprincipe, het matchingprincipe en het going-concernprincipe. Bij het gebruik

van die accountingprincipes worden nogal eens keuzes gemaakt waardoor verschillen ontstaan tussen de waarde en winst op basis van het accounting concept en het economic concept. Ik licht dit zo dadelijk toe. Maar eerst wil ik ingaan op een onderzoek dat door collega Bak is uitgevoerd.

Bak (1999) heeft in zijn afscheidsrede in december van het vorig jaar uitvoerig stilgestaan bij de 'gap' tussen de boekwaarde en de beurswaarde van ondernemingen. De boekwaarde van een onderneming is de waarde van een onderneming zoals deze uit de balans blijkt. Die waarde is gebaseerd op basis van het accounting concept of profit.

Uit het onderzoek van Bak blijkt dat de beurswaarde van AEX-ondernemingen gemiddeld 3,6 keer hoger is dan de boekwaarde. Dus het bedrag dat een onderneming in de balans laat zien is gemiddeld iets meer dan een kwart van hetgeen die onderneming op de beurs waard is. Men zou kunnen veronderstellen dat daardoor een dergelijke balans in veel gevallen geen of nauwelijks waarde heeft voor het nemen van beslissingen.

Het onderzoek van Bak (1999) laat zien dat de verschillen van de individuele bedrijven nogal uiteenlopen. Van de 117 onderzochte ondernemingen heeft een minderheid van 14 ondernemingen een negatief verschil: de boekwaarde bij die ondernemingen is hoger dan de beurswaarde. Bij de overige ondernemingen is er sprake van een positief verschil met een spreiding van 0 tot 18 keer de boekwaarde.

Hoe zijn dergelijk verschillen nu mogelijk? Allereerst moet worden opgemerkt dat het verschil tussen de boekwaarde en de beurswaarde niet geheel kan worden toegeschreven aan tekortkomingen in het accountingsysteem. Naast economische factoren zijn allerlei niet-rationele factoren van invloed op de beurswaarde. Ik kom daar zo dadelijk op terug (zie paragraaf 4). Daardoor kan de beurswaarde niet zonder meer als norm dienen voor het beoordelen van de boekwaarde van een onderneming. Maar een deel van het verschil zal in veel gevallen worden veroorzaakt door de wijze waarop de accountingprincipes worden gehanteerd. Ik geef twee voorbeelden.

Volgens de meest gangbare opvatting mag overgenomen en intern-gevormde goodwill niet in de balans worden getoond. Het voorzichtigheidsprincipe verzet zich hiertegen. Goodwill is een immaterieel actief en het wordt te onzeker geacht of dat actief in de toekomst wel ontvangsten zal genereren. Bovendien is men van mening dat het bedrag van de intern gevormde goodwill niet objectief kan worden vastgesteld.

Door het niet opnemen van goodwill zegt een balans in veel gevallen betrekkelijk weinig over de waarde van een onderneming. Hierdoor ontstaan er verschillen tussen de winst op basis van het accounting concept of profit en het economic concept of profit.

Zo was bijvoorbeeld de beurswaarde van een aandeel Wolters Kluwer in augustus van dit jaar bijna 19 keer hoger dan het eigen vermogen per aandeel. (Beleggers Belangen, 1999). Dit komt doordat op grond van het voorzichtigheidsprincipe immateriële activa, onder andere de waarde van de auteursrechten, niet in de balans worden getoond. Een belanghebbende die daarover informatie wil hebben, zal de waarde van immateriële activa op een andere manier moeten trachten te vinden, bijvoorbeeld door een 'lastige' en tijdrovende speurtocht in het directieverslag. Hierdoor is het moeilijk de waarde van deze activa in de tijd te 'monitoren' en te vergelijken met andere bedrijven en wordt afbreuk gedaan aan het nut van de jaarrekening.

De Raad voor de Jaarverslaggeving heeft het principebesluit genomen om de verslaggeving over goodwill die ontstaat bij overnames aan te passen aan de internationale praktijk. Dit betekent dat de door Nederlandse bedrijven veel toepaste methode om goodwill bij overnames direct af te boeken van het eigen vermogen niet meer zal worden toegestaan en overeenkomstig IAS 22 de verplichting zal ontstaan om deze goodwill te activeren. (Raad voor de Jaarverslaggeving, 1999). Omdat deze voorstellen geen gevolgen hebben voor intern gevormde goodwill, zal slechts een klein deel van het verschil tussen het accounting en economic concept of profit worden opgeheven. Onderzoek door de Citibank and Interbrand Newell and Sorrell laat zien dat door verouderde accountingmethoden veelal ongeveer 2/3 van de werkelijke waarde

van een onderneming niet uit de jaarrekening blijkt. Deze waarde hangt samen met auteursrechten, patenten, merknamen, naamsbekendheid en andere vormen van goodwill die veelal intern zijn gevormd. (Batchelor, 1999)

Een andere oorzaak van de verschillen is de waardering tegen historische prijzen. In de gepubliceerde jaarrekening wordt bij de waardering en winstbepaling veelal uitgegaan van prijzen die in het verleden bij verkrijging zijn betaald. Een systeem op basis van waardering op basis van historische prijzen is eenvoudiger en wordt geacht objectiever te zijn dan een systeem op basis van actuele prijzen. Maar ook bij een geringe inflatie leidt waardering van en afschrijving op bijvoorbeeld gebouwen van pakweg tien jaar oud tot uitkomsten die aanzienlijk kunnen verschillen van die op basis van actuele prijzen. Waardering op basis van actuele prijzen is meer in overeenstemming met het economic concept of profit.

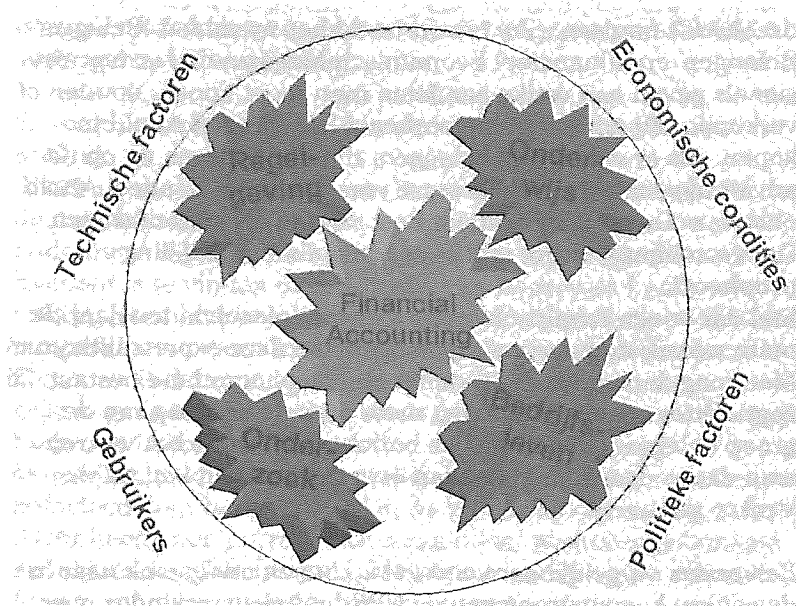
Uit het voorgaande mag blijken dat er naar mijn mening in beginsel geen verschil zou mogen bestaan tussen het accounting en economic concept. De keuzes van de accountingprincipes zou mede gebaseerd moeten worden op basis van de mate waarin ze bijdragen aan het inhoud geven van het economic concept of profit.

4 Deelgebieden van financial accounting en hun onderlinge beïnvloeding

Niet alleen in het bedrijfsleven wordt veel tijd en moeite besteed aan financial accounting. Het vormt ook het werkveld van functionarissen in de regelgeving, het onderwijs en het onderzoek. De activiteiten van deze groeperingen beïnvloeden elkaar wederzijds.

In werkelijkheid bestaan er veel relaties. Zo wordt bijvoorbeeld de inhoud van de regelgeving mede bepaald door de praktijk en onderzoeksresultaten. Op haar beurt beïnvloedt de regelgeving het bedrijfsleven, het onderwijs en het onderzoek op het gebied van financial accounting. Ook worden de inhoud en vorm van de externe verslaggeving beïnvloed door de gebruikers en door verschillende omgevingsfactoren, zoals economische condities,

politieke factoren en technologische ontwikkelingen. Zie de volgende figuur.

Figuur 2: Deelgebieden van financial accounting en hun omgevingsfactoren

Een voorbeeld van een economische conditie is de mate van inflatie. De inflatie kan aanleiding zijn om bij de waardering en winstbepaling eerder te kiezen voor actuele prijzen dan voor historische prijzen. Technologische ontwikkelingen leiden ertoe dat gebruikers in vergelijking met een aantal jaren geleden grote hoeveelheden gegevens economisch verantwoord kunnen verwerken. Daardoor treedt een verschuiving op van de optimale aggregatiegraad in de richting van meer detailinformatie.

Verschijselen in de bedrijven, de regelgeving en het onderwijs en onderzoek hangen nauw met elkaar samen en beïnvloeden elkaar. Ter illustratie wil ik graag van deze samenhang en de gevolgen daarvan enkele voorbeelden geven. Een aantal voorbeelden heeft niet direct betrekking op het vakgebied financial accounting.

In de financiële pers kan men allerlei gratis adviezen krijgen voor de samenstelling van een effectenportefeuille. Zo wordt regelmatig de mening van effectenresearchers gepubliceerd over de 25 AEX-fondsen. (Zie bijvoorbeeld het weekblad 'Beleggers Belangen' en 'Financieel Economisch Magazine'). Deze professionals geven aan welke aandelen men moet kopen, houden of verkopen. Zij adviseren bijvoorbeeld het aandeel Ahold te kopen. Als er voldoende beleggers zijn die dit lezen en op dit advies afgaan, zal er een grotere vraag naar het aandeel Ahold ontstaan. De prijs van dat aandeel zal dan als vanzelf stijgen. Dat verschijnsel wordt wel aangeduid als 'self fulfilling prophecy'.

Stel dat er een empirisch onderzoek zou plaatsvinden naar de mate waarin de beursvoorspellingen van deze experts uitkomen. Men mag dan verwachten dat er een hoge correlatie bestaat. Dit zegt echter naar mijn mening meer over de omvang van de groep beleggers die dergelijke berichten lezen en het vertrouwen dat ze daarin hebben, dan over de kwaliteit van de verstrekte adviezen.

Een ander, vergelijkbaar voorbeeld. Uit een onderzoek naar het dagelijkse koerspatroon van de CBS-herbeleggingsindex over een periode van 19 jaar blijkt dat het rendement bij het kopen van aandelen op de laatste dagen van de maand gemiddeld lager is dan op de eerste dagen van de maand. Beleggen op de eerste dag van de maand is veruit het gunstigste en levert op de Nederlandse aandelenmarkt een extra rendement van 0,16%. Onderzoekers in de VS komen min of meer tot dezelfde uitkomsten voor de Amerikaanse markt (de Waard, 1999). Met het effect van de maandwisseling wordt door beleggers nadrukkelijk rekening gehouden en het is daardoor op de aandelenmarkt een eigen leven gaan leiden. Ondanks dat er geen afdoende verklaring kan worden gegeven voor dit verschijnsel, doet men er goed aan bij het bepalen van de aankoopdatum van aandelen hiermee rekening te houden.

Ook in het onderwijs doen zich dergelijke verschijnselen voor. Een voorbeeld hiervan is een experiment waarbij leraren aan het begin van het schooljaar kregen te horen dat van hun nieuwe groep leerlingen proefondervindelijk was vastgesteld dat ze de beste resultaten zouden scoren. In werkelijkheid hadden

de leraren echter een volstrekt willekeurig samengestelde groep. Aan het einde van het schooljaar bleek dat niet alleen de leerresultaten van deze groep leerlingen significant hoger waren, maar dat ook hun 'aangeboren' IQ was toegenomen (Redfield, 1998, gebaseerd op Dossey).

Er volgt nu een voorbeeld van de relatie tussen onderwijs en praktijk.

Als een bepaald onderwerp in het onderwijs niet of beperkt aan de orde komt, dan mag men verwachten dat daar in de praktijk naderhand minder aandacht voor is. Een mogelijke aanwijzing hiervoor is te vinden in een studie van Beaver en Landsman (1983). Deze onderzoekers hebben gekeken naar de invloed van het publiceren van winstcijfers op basis van actuele prijzen. Hun conclusie is dat gepubliceerde winstcijfers op basis van actuele prijzen geen toegevoegde waarde hebben boven winstcijfers op basis van historische prijzen.

Mogelijk zijn de uitkomsten van dit en vergelijkbare onderzoeken beïnvloed door het onderwijs in de VS dat relatief weinig aandacht heeft voor 'current cost accounting' waardoor gebruikers onvoldoende op de hoogte zijn van de mogelijkheden en beperkingen van winst op basis van actuele prijzen.

Opmerkelijk is dat na dit en vergelijkbare onderzoeken de aandacht voor waardering en winstbepaling op basis van actuele waarde is afgenomen en dat in Nederland minder ondernemingen hun jaarrekening op basis van actuele prijzen publiceren.

Zo werden in de VS en het VK de standaarden met voorschriften voor het publiceren op basis van actuele prijzen, die eind jaren zeventig moeizaam tot stand waren gekomen, in het midden van de jaren tachtig weer snel buiten werking gesteld: SFAS 33, Financial Reporting and Changing Prices' vanaf 1986 en SSAP 16 'Current Cost Accounting' vanaf 1985.

Uit een overzicht, samengesteld aan de hand van de uitkomsten van verschillende onderzoeken, constateert Krens (1999) dat tot circa 1980 steeds meer en na 1984 steeds minder bedrijven hun financiële verslaggeving baseren op basis van actuele prijzen.

Hieronder volgt een recent voorbeeld betreffende de relatie tussen de praktijk, de regelgeving en de wijze waarop hierbij onderzoeksresultaten worden gehanteerd.

Over het algemeen mogen in de VS onderzoeks- en ontwikkelingskosten niet worden geactiveerd en afgeschreven. Deze moeten ineens ten laste van het resultaat worden gebracht. Ten aanzien van deze uitgaven mag men het matchingprincipe niet toepassen. Een uitzondering vormen de kosten voor het ontwikkelen van software voor de externe markt. Volgens SFAS 86 mogen de uitgaven voor het ontwikkelen van deze software worden geactiveerd. De software Publishers Association (SPA) verzette zich tegen deze optie en heeft in maart 1996 bij de FASB een verzoek ingediend om de regelgeving te wijzigen. Ze zijn tegen de activering omdat ze veronderstellen dat de realisatie van geactiveerde software te onzeker is en niet geloven dat 'software development costs are a useful predictive factor of future product sales' (SPA, 1996, p. 4). Om hun standpunt kracht bij te zetten stellen ze dat de gebruikers van financiële overzichten 'have a high degree of skepticism when it comes to soft assets resulting from the capitalization of software development costs' (SPA, 1996, p. 5). Ze concluderen: 'Financial reporting and financial statements would be more reliable and consistent if all software development costs were required to be charged to expense.'

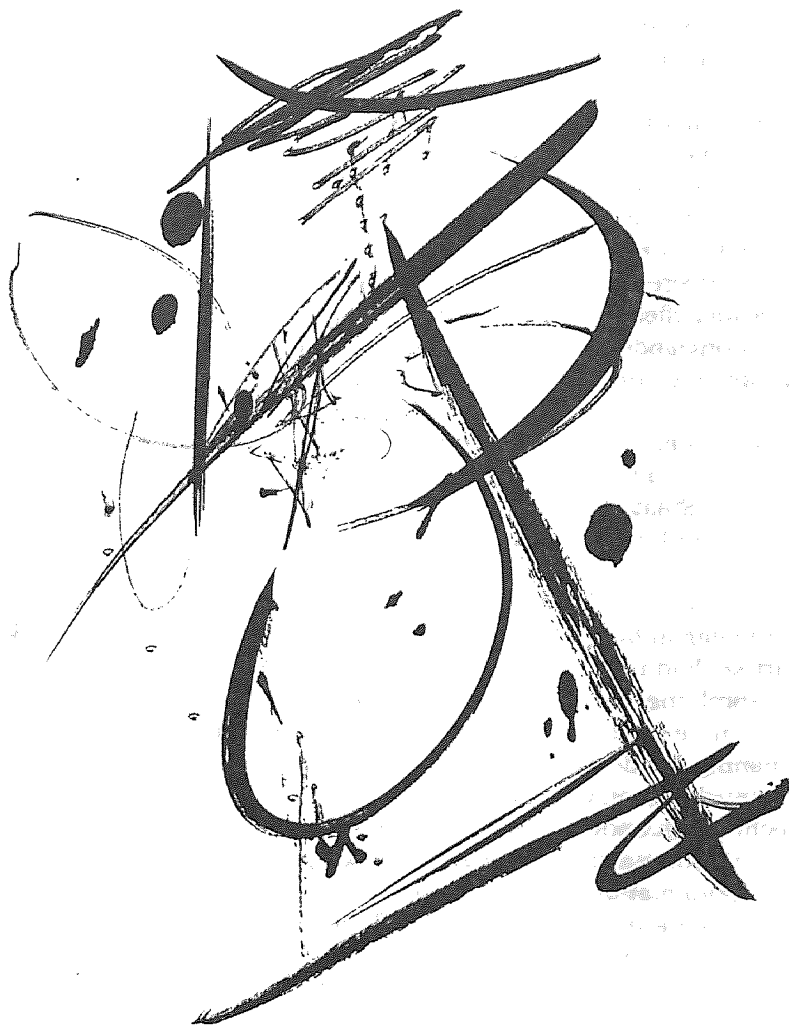
Het verzoek van de SPA is merkwaardig daar de voorschriften van SFAS 86 nogal flexibel zijn. Ze laten de onderneming immers de keuze om de uitgaven in verband met het ontwikkelen van software voor de externe markt al dan niet te activeren. Ook de bezwaren ten aanzien van het gebruik van de financiële overzichten zijn vreemd. Financiële analisten kunnen in het geval de uitgaven voor de ontwikkeling van de software zijn geactiveerd, de jaarrekening relatief gemakkelijk aanpassen en herleiden tot een situatie waarin ze zouden zijn verwerkt als kosten. Dus in het gunstigste geval geeft het activeren van software informatie over het succes waarmee bepaalde software is ontwikkeld en in het ongunstigste geval is er geen informatie omdat de effecten van het activeren van software-uitgaven kunnen worden geëlimineerd.

Uit een onderzoek van Aboody en Lev (1998) kan geen ondersteuning worden gevonden voor het standpunt dat het activeren van software de kwaliteit van de gerapporteerde winst verlaagt. Ze onderzochten 163 ondernemingen waarvan 34 ondernemingen alle software-uitgaven meteen als kosten boekten en 129 ondernemingen konden worden geschouwd als 'capitalizers'. Conclusie van hun onderzoek is dat geactiveerde software relevante informatie bevat voor de gebruikers. Ze veronderstellen dat het standpunt van de software-ontwikkelaars tegen het activeren van goodwill wordt ingegeven door de invloed op het winstcijfer. In de beginjaren (midden en eind jaren 80) had het activeren van software een gunstig effect op het resultaat: het positief effect van het activeren werd maar gedeeltelijk tenietgedaan door het negatief effect van de afschrijvingen op de geactiveerde software in voorgaande jaren. Begin jaren 90 verdween dit verschil langzaam en in 1995 compenseerden deze twee effecten elkaar.

Tot slot een voorbeeld uit eigen ervaring. Begin jaren tachtig heb ik met mijn broer Tjeu een artikel geschreven over de geconsolideerde Staat van Herkomst en Besteding van middelen. Dat overzicht bestaat nog steeds maar heet tegenwoordig veelal geconsolideerd kasstroomoverzicht. Het werd en wordt nog steeds, zonder dat daartoe een wettelijke verplichting bestaat, vrijwillig in het jaarverslag opgenomen. Als voorbereiding op dat artikel had ik op het hoofdkantoor van een groot concern een gesprek met een functionaris die was belast met het samenstellen en de publicatie van dat overzicht. We waren beide van mening dat de gehanteerde vorm en inhoud van het overzicht nauwelijks enige toegevoegde waarde had. Het overzicht kan echter ook anders worden ingericht zodat het beter aansluit bij de informatiebehoeften van gebruikers.

Waarom niet overgestapt op het meer relevante overzicht? De argumentatie was de volgende. Gebruikers van het jaarverslag lezen dit overzicht vaak niet en kennen er nauwelijks enige waarde aan toe. Waarom extra kosten, tijd en moeite besteden aan iets waar vrijwel niemand wat mee doet?

We hebben hier te maken met een vicieuze cirkel. Doordat een overzicht nauwelijks informatief is, wordt het bijna niet gebruikt en de geringe aandacht ervoor is een argument om er geen verbeteringen in aan te brengen.

5 Empirisch onderzoek

Empirisch onderzoek naar financial accounting kan globaal worden ingedeeld in twee hoofdgroepen: beschrijvend onderzoek en verklarend onderzoek.

Bij beschrijvend onderzoek wordt meestal, na een uiteenzetting van de theorie en de regelgeving, geïnventariseerd welke kenmerken de verslaggeving van een bepaald onderwerp in de praktijk heeft. Vaak volgen er dan aanbevelingen voor verbeteringen van de regelgeving en de praktijk, dus hoe 'het' eigenlijk zou moeten. De resultaten van dergelijk onderzoek in Nederland kunnen onder meer worden aangetroffen in 'Jaar in – Jaar uit', 'Het Jaar verslagen' en de FMA-kroniek.

Verklarend empirisch onderzoek tracht te komen tot een verklaring van hetgeen wordt waargenomen in de praktijk op het gebied van financial accounting. Een deel van dit onderzoek betreft het vermogensmarktonderzoek ('Market based accounting research'). Dit onderzoek houdt zich in essentie bezig met de vraag of - en zo ja, in welke mate de vorm en inhoud van financial accounting invloed heeft op de prijsvorming op de vermogensmarkt. Onderzocht wordt hoe relevant de boekwaarden uit de balans van een onderneming zijn voor de marktwaarde en hoe snel accountinginformatie in de koersvorming op de effectenbeurs tot uitdrukking komt. In de internationale literatuur is het vermogensmarktonderzoek in de afgelopen decennia steeds populairder geworden.

Het traditionele vermogensmarktonderzoek kan worden ingedeeld in drie categorieën: 'information content', 'market efficiency' en 'accounting regulation' studies.

Bij de 'information content' studies gaat het in hoofdzaak om de informatie-inhoud van winstaankondigingen. Ball en Brown (1968) hebben op dit terrein baanbrekend onderzoek verricht.

De waarde van informatie wordt in belangrijke mate bepaald door de tijdigheid.

Opmerkelijk in dit verband is dat bedrijven hun cijfers steeds eerder publiceren. Een topprestatie op dit gebied werd dit jaar geleverd door het Canisius-Wilhelmina ziekenhuis in Nijmegen. Dit bedrijf publiceerde het complete jaarverslag over 1998, vergezeld van een

accountantsverklaring (van Moret, Ernst & Young), op 4 januari 1999, dus binnen 4 dagen na afloop van het boekjaar. Uit de regels in het Burgerlijk Wetboek kan worden afgeleid dat de normale termijn voor het opstellen van de jaarrekening van een beursgenoteerde onderneming maximaal vijf maanden bedraagt. (Klaassen en Bak, 1996). Door de ontwikkelingen in de informatietechnologie is het mogelijk steeds eerder met de cijfers naar buiten te komen en het merendeel van de grote ondernemingen publiceert tegenwoordig de jaarcijfers tussen februari en half maart.

Bij 'market efficiency' studies gaat het onder meer om de vraag of marktpartijen kunnen worden misleid door stelselwijzigingen. Onderzoekresultaten, onder meer Foster (1986), tonen dat in het algemeen marktpartijen niet gefixeerd zijn op gerapporteerde winstcijfers en zich niet laten misleiden. De resultaten zijn echter niet volledig eenduidig. Dit komt mogelijk doordat er verschillende soorten stelselwijzigingen zijn (cosmetische stelselwijzigingen en stelselwijzigingen met economische effecten) en de marktpartijen op de stelselwijziging anticiperen. Daardoor blijft een reactie op de stelselwijziging uit op het moment dat deze publiekelijk bekend wordt gemaakt.

Bij 'accounting regulation' studies gaat het om de marktreacties naar aanleiding van veranderingen in de regelgeving. Een voorbeeld van een dergelijke studie is het eerder aangehaalde onderzoek van Beaver en Landsman (1983) naar de invloed van het publiceren van resultaten op basis van de actuele waarde.

Ohlson (1990, 1991, 1995) heeft in het kader van een fundamentele analyse in het begin van de jaren negentig een belangrijke bijdrage geleverd door het verband tussen aandelenkoers en accountinggegevens te modelleren. Het model berust op twee uitgangspunten:

1. de koers wordt bepaald door de verwachtingen omtrent toekomstige dividenden;
2. alle veranderingen in het eigen vermogen, met uitzondering van kapitaalstortingen en – onttrekkingen, worden in de winst- en verliesrekening tot uitdrukking gebracht (het zogenaamde 'all inclusive concept of profit' of 'clean-surplus accounting').

Deze uitgangspunten laten toe de prijs van een aandeel te beschrijven als een functie van de boekwaarde van het eigen vermogen en de contante waarde van de toekomstige overwinsten. In formulevorm:

$$P_0 = BW_0 + \sum_{t=1}^{\infty} \frac{OW_t}{(1+r)^t}$$

Hierin is:

P_0 = de prijs van een aandeel

BW_0 = de boekwaarde van het eigen vermogen per aandeel

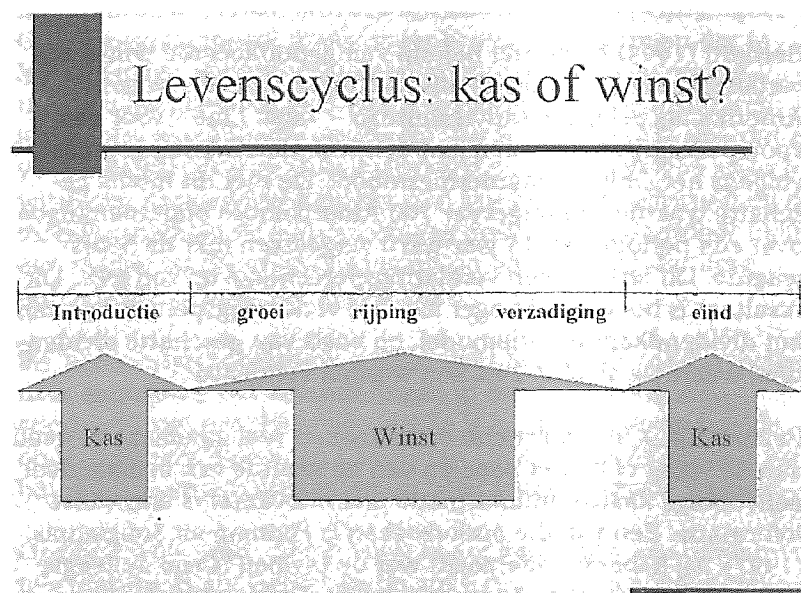
OW_t = de overwinst per aandeel

r = de disconteringsvoet

Bernard (1995) heeft met behulp van gepubliceerde winst- en verliesrekeningen en dividendschattingen van een bekend Amerikaans beleggingsadviesbureau – Value Line – voor een voorspellingsperiode van 4 jaar een waardeschatting gemaakt volgens het Ohlson waarderingsmodel. De met dit model geschatte waarde van ongeveer 700 Amerikaanse ondernemingen over een periode van 15 jaar werd vergeleken met de beurswaarde. Dit leverde een verklaringspercentage op van 69%. Dit resultaat is beduidend hoger dan het verklaringspercentage van het dividendkapitalisatiemodel, op basis van geschatte dividenden, waarmee slechts 29% kon worden verklaard.

Recentelijk is in empirische onderzoeken veel aandacht besteed aan de vraag of bij het bepalen van de waarde van een aandeel eenvoudige kasstroominformatie niet relevanter is dan winstinformatie. Een van die onderzoeken is Penman en Sougiannis (1997). Zij hebben onderzocht wat de invloed is van de lengte van de calculatieperiode op de 'voorspellende waarde' van kasgegevens in vergelijking met winstgegevens. Daartoe zijn berekeningen uitgevoerd voor verschillende calculatieperiodes en 'restwaarden' en zijn de uitkomsten van verschillende methoden vergeleken met de marktprijzen. Uit hun onderzoek blijkt dat de discontering van geschatte winstcijfers een betere benadering geeft van de marktwaarde dan discontering van het geschatte dividend of de geschatte vrije-kasstroom.

Ook Dechow (1994) toont aan dat winst meer informatief is dan kasstromen naarmate 1. de te beschouwen periode korter is, 2. het werkkapitaal meer fluctuaties vertoont en 3. de omlooptijd van het vermogen langer is. Met andere woorden, Dechow toont aan dat in situaties waarin er grotere verschillen zijn tussen winst en kasstromen, winstgegevens relevanter zijn. Black (1998) laat zien dat het antwoord op de vraag of winstcijfers of kasstromen relevanter zijn, afhankelijk is van de fase van de levenscyclus waarin een onderneming zich bevindt. Beleggers en andere belanghebbenden zouden bij ondernemingen in de opstartfase en eindfase meer betekenis moeten toekennen aan kasgegevens. In de groei-, rijpings- en verzadigingsfase daarentegen zijn winstcijfers informatiever. Zie de volgende figuur.

Figuur 3: Kas- versus winstgegevens en de levenscyclus van een onderneming

Het is mogelijk dat de geringe informatieve waarde van winstcijfers in de introductie en eindfase wordt veroorzaakt door de wijze waarop de accountingprincipes worden gehanteerd. Nader onderzoek zou hierover duidelijkheid kunnen verschaffen.

6 Onderwijs in beweging

Collega Tuninga (1999) heeft in juni van dit jaar uitvoering stilgestaan bij de innovatie in het hoger onderwijs. Hij merkt op dat in vergelijking met het bedrijfsleven de veranderingen in het onderwijs betrekkelijk gering zijn en stelt dat als het om vernieuwingen gaat de onderwijssector bepaald achteraan loopt. Kijkend naar de universiteiten in Nederland constateert hij dat al meer dan vier eeuwen op min of meer dezelfde manier onderwijs wordt aangeboden. Naar zijn oordeel staan we aan de vooravond van grote veranderingen in het onderwijs.

Op dit moment is de wijze waarop onderwijs wordt aangeboden flink in beweging en onder invloed van de informatie- en communicatietechnologie (ICT) komen deze ontwikkelingen in een stroomversnelling. Terecht merkt Tuninga op dat we aan het begin van de volgende eeuw grote veranderingen mogen verwachten. Nieuwe technologieën maken het mogelijk de grenzen van het schoolgebouw te doorbreken en studenten onafhankelijk van plaats en tijd onderwijs aan te bieden. Studenten zijn niet langer meer gebonden aan vaste roosters en de fysieke aanwezigheid in schoolgebouwen. Ook is het mogelijk om wereldwijd samen te werken.

Daarnaast biedt de ICT talrijke mogelijkheden om andere werkvormen te implementeren en tegemoet te komen aan individuele leerbehoeften van studenten. Het kan worden ingezet om het onderwijs beter te laten aansluiten bij de praktijk. De ICT schept mogelijkheden om economisch verantwoord te voldoen aan de vraag naar docent-extensief onderwijs, individueel maatwerk, permanente educatie en competentiegerichtheid. Met competenties wordt hier bedoeld op vaardigheden in de brede zin, dus een cluster van vaardigheden, attitudes en achterliggende kenniselementen die als minimum gelden om bepaalde taken correct te kunnen uitoefenen.

De ontwikkelingen binnen de ICT gaan razend snel. Elke 18 maanden verdubbelt de snelheid van de processor. En steeds meer computers kunnen via het internet gegevens met elkaar uitwisselen. Inmiddels zijn zo'n 165 miljoen mensen aangesloten op het internet. Het internet lijkt alle

kenmerken van eerdere media te verenigen: het individualiserende van het boek, het publieke van de televisie, het communicatieve van de telefoon en het interactieve van de computer.

Op dit moment wordt de ICT vooral gebruikt als onderwijs-ondersteuning. Voorbeelden hiervan zijn te vinden op de internetsites van het studienet van de Open Universiteit Nederland en de Katholieke Universiteit Brabant. Studenten kunnen bijvoorbeeld, al dan niet met een wachtwoord, gegevens opvragen over het rooster, oude tentamens inzien, hun studieresultaten raadplegen, een studentenwerkplek reserveren en inschrijven voor werkcolleges.

Van echt op de informatietechnologie gebaseerd onderwijs is sprake als ook de inhoud en de didactiek daarop wordt afgestemd. De ICT kan dan worden gebruikt als aanvulling op bestaande onderwijsvormen, bijvoorbeeld door het aanbieden van opdrachten en uitwerkingen. Het kan ook het karakter krijgen van een virtuele leeromgeving waarin alle leeractiviteiten worden georganiseerd en aangeboden.

Het aanbieden van onderwijs in een virtuele omgeving vereist een fundamenteel andere aanpak dan we tot nu toe gewend zijn. Er zijn veel valkuilen en vaak zijn de verwachtingen onrealistisch hoog.

Een van de belangrijkste obstakels vormen de kosten. Het ontwikkelen van elektronisch onderwijsleermateriaal stelt hoge eisen aan de beschikbaarheid van apparatuur en is bijzonder arbeidsintensief. Brahler, Peterson en Johnson (1999) hebben een overzicht samengesteld dat een indruk geeft van de tijd die nodig is voor het ontwikkelen van één uur onderwijsleermateriaal. Uit dat overzicht blijkt dat de ontwikkelingstijd afhankelijk is van de complexiteit van het aangeboden materiaal en het leerdoel dat men nastreeft. Zie de volgende tabel.

Complexiteit van Onderwijsleermateriaal	Kennis	Vaardigheden	Attitude
Eenvoudig	30	75	200
Gemiddeld	75	125	250
Moeilijk	200	400	600

*Tabel 1: Ontwikkelingstijd in uren voor één uur onderwijsleer-
materiaal (ontleed aan Bahler, Peterson en Johson, 1999, over-
eenkomstig Golas)*

Naast de complexiteit en het leerdoel spelen ook andere factoren een rol en is een grote variatie in de ontwikkelingstijd mogelijk. Zo is de ervaring van de ontwikkelaar mede bepalend. Naarmate die meer ervaring heeft, daalt de ontwikkelingstijd. Naast hoge kosten vormt ook het ontbreken van standaarden voor de ontwikkeling een belemmering. Daardoor wordt een realistische planning van het ontwikkeltraject bemoeilijkt en is de kans op het niet slagen van een project groter dan bij de ontwikkeling van traditioneel materiaal.

Een ander probleem betreft de eisen die moeten worden gesteld aan specialisten die in een elektronische omgeving onderwijsmateriaal dienen te realiseren. Als het gaat om competenties in de vorm van attitudes, nodig om als professional in een bepaald beroep te functioneren, zijn de eisen om effectief onderwijsmateriaal in een virtuele omgeving te realiseren buitengewoon hoog. Daarvoor dient men immers materiaal te ontwikkelen en aan te bieden dat studenten nieuwsgierig en enthousiast maakt, hen inspireert en bijdraagt aan een kritische en creatieve houding.

Het volgende verhaal is van Toon Willemsen. In het kader van een serie artikelen heeft hij een groot aantal ontmoetingen gehad met heel bijzondere mensen. Een ervan was een boer. Die boer roerde al zijn eten door elkaar. Dus de soep, het vlees en de pudding werden door elkaar gemengd en dan pas opgegeten. En dat smaakte hem heerlijk. Bovendien had hij uitgerekend dat hij daardoor elke dag 1½ uur overhield.

Waarom doen we dat niet allemaal? Op die manier krijgen we evenveel voedingstoffen en vitaminen binnen en besparen we 1½ uur per dag.

Ook in het onderwijs is niet alleen de inhoud (de weetjes en de trucjes) van belang, maar ook de manier waarop deze wordt aangeboden. Dat is zeker het geval als het gaat om het realiseren van hogere onderwijsleerdoelen met een lange levensduur. Daarvoor is nodig dat onderwijs-curricula, colleges en toetsen met zorg worden ontwikkeld en met 'warmte worden opgediend'.

In het voorgaande is ingegaan op de vorm van het onderwijs. Anders dan de vorm is er wat de inhoud betreft heel wat veranderd in de loop van deze eeuw. Ik geef hiervan een globale schets en beperk me tot de Nederlandse situatie.

Wat het onderwijs in externe verslaggeving in Nederland betreft kunnen grofweg twee perioden worden onderscheiden: die van voor en die van na de Wet op de jaarrekening uit 1970. Men zou kunnen stellen dat de eerste periode aan het begin van deze eeuw startte met de benoeming in 1909 van Volmer als hoogleeraar bedrijfsleer aan de toenmalige Technisch Hogeschool in Delft. Een onderdeel van de bedrijfsleer in die tijd was de balansleer. Bij de balansleer ging het erom regels te ontwikkelen voor het opstellen van balansen en winst- en verliesrekeningen in de praktijk.

Met de benoeming van Limperg tot hoogleraar Bedrijfshuishoudkunde in Amsterdam in 1922 ontwikkelde zich de praktisch georiënteerde bedrijfsleer tot de meer wetenschappelijk georiënteerde bedrijfseconomie en werden de fundamenteën gelegd voor een objectieve en normatieve bedrijfseconomie. De eerste summier wettelijke eisen met betrekking tot de jaarrekening stammen uit 1928. In het Wetboek van koophandel werd de verplichting opgenomen tot publicatie van de jaarrekening. De voorschriften bestonden uit slechts één artikel: artikel 42. In dat artikel werden nauwelijks inhoudelijk eisen gesteld en deze waren beperkt tot de debetzijde van de balans. Men was in die tijd van mening dat de externe verslaggeving zich autonoom moest kunnen ontwikkelen en dat de wetgever zich buiten dit

proces moest houden. Na de oorlog veranderde deze opvatting geleidelijk en werd steeds meer druk uitgeoefend om met behulp van wettelijke voorschriften de informatieverstrekking van ondernemingen te verbeteren. Dit leidde in 1960 tot het instellen van een staatscommissie, de zogenaamde Commissie-Verdam. Deze commissie had tot taak voorstellen te ontwikkelen voor herziening van het ondernemingsrecht in het algemeen. Een deel van het rapport van de Commissie-Verdam is in 1970 als 'Wet op de jaarrekening' in werking getreden. Daardoor werd het aantal wettelijke regels voor de balans en winst- en verliesrekening drastisch uitgebreid: van één artikel naar 38 artikelen.

Geleidelijk verschoof het onderwijs zich van meer theoretische naar meer praktische benadering en vond een intensivering plaats van de kennis van de regelgeving op het gebied van de jaarrekening. Sinds de jaren tachtig is het aantal regels als gevolg van internationale invloeden regelmatig aangepast en aanzienlijk uitgebreid.

In het kader van het harmonisatiestreven zijn in de Europese gemeenschap richtlijnen tot stand gekomen, onder andere de Vierde EEG-richtlijn met betrekking tot de vennootschappelijke jaarrekening en de Zevende EEG-richtlijn met betrekking tot de geconsolideerde jaarrekening. Deze richtlijnen zijn in 1983 en 1988 in de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd.

Een aanzienlijk uitbreiding van het aantal regels is onder invloed van de Raad voor de Jaarverslaggeving tot stand gekomen. Deze raad, een voorzetting van het Tripartiete overleg uit 1971, geeft sinds 1982 Richtlijnen voor de jaarverslaggeving. De richtlijnen bestaan uit 'stellige uitspraken' en uit 'aanbevelingen'. De stellige uitspraken missen het bindend karakter van wettelijke voorschriften maar zijn belangrijk voor het inhoud geven aan de wettelijk regels in concrete situaties.

In onderwijsprogramma's wordt steeds meer aandacht besteed aan de internationale regelgeving, onder meer van het International Accounting Standard Committee (het IASC) en de Financial Accounting Standard Board (FASB).

Ik heb het vak bestudeerd uit de negende druk (uit 1960) van het beroemde handboek van J.L. Mey, Leerboek der Bedrijfseconomie, Theoretische bedrijfseconomie, deel 1, afdeling III. Die afdeling met als titel 'Waardebepaling voor de balans' bestond uit drie hoofdstukken en omvatte 40 pagina's (pagina 300 t/m 339).

De vierde druk uit 1996 van het thans door mijn studenten veelvuldig gehanteerde handboek van Klaassen en Bak 'Externe Verslaggeving' bestaat uit 375 pagina's, dus ruim 9 keer zoveel.

7 Financiële accounting en het internet

Ondernemingen maken in toenemende mate gebruik van het internet. Van de Nederlandse ondernemingen beschikte volgens een onderzoek van het Nipo in maart van dit jaar 42% over een internetaansluiting. Dat komt overeen met 250.000 bedrijfsvestigingen: een toename van 50% met het jaar daarvoor. Vooral grote en middelgrote ondernemingen bezitten een aansluiting. Van de bedrijven met meer dan 500 werknemers had in 1998 83% een internetaansluiting. In 1996 bedroeg dat percentage 63%.

Over heel de wereld maken ondernemingen steeds meer gebruik van het internet om zich te promoten. Ook presenteren ze steeds vaker een digitale versie van hun jaarverslag op het internet. Uit een recent onderzoek dat ik met collega Mertens heb uitgevoerd blijkt dat van de 45 onderzochte beursgenoteerde ondernemingen er 40 financiële informatie op internet zetten en dat van 31 ondernemingen (bijna 70%) het volledige jaarverslag over 1998 op internet is te vinden. Belangrijke voordelen voor een onderneming om het jaarverslag op internet op te nemen, zijn de besparing van de druk-, verzend- en administratiekosten en het feit dat men alle belanghebbers met een internetaansluiting over heel de wereld kan bereiken.

Een modern voorbeeld van een digitale bestand met jaarrekeninggegevens is de SEC-database EDGAR. Hierin wordt aan eenieder gratis informatie ter beschikking

gesteld over beursgenoteerde ondernemingen. Wallage (1999) spreekt de wens uit dat vergelijkbare toezicht-houders eveneens dergelijke bestanden opzetten.

Onder druk van de aandeelhouders zullen ondernemingen alsmaar sneller en vaker informatie verschaffen. Men krijgt dan internet-sites met steeds meer kwartaalachtige en maandelijkse informatie.

De invloed van de ontwikkelingen op het gebied van de ICT gaan echter verder dan het opnemen van een papieren versie van de jaar- en kwartaalcijfers op het World Wide Web. De ICT zal de verhouding tussen de financiële belanghebbenden en de onderneming belangrijk veranderen. Door de informatie- en communicatietechnologie is het immers mogelijk grote hoeveelheden gegevens snel en goedkoop overal ter wereld ter beschikking te stellen. Het fenomeen 'real-time reporting' gaat tot de mogelijkheden behoren en het initiatief komt steeds meer bij de gebruiker te liggen. Met expertsystemen, 'smart-agents', neurale netwerken en het visualiseren van gegevens zijn gebruikers in staat grote hoeveelheden gegevens efficiënt te analyseren en te bewaken. Daardoor krijgt de toekomstige jaarverslaggeving mogelijk een geheel ander karakter dan de huidige. Van oorsprong is de jaarverslaggeving vooral bedoeld om verantwoording af te leggen en gaat uit van de gedachte dat de gebruikers en hun informatie-behoefte bekend zijn. In de toekomst is het mogelijk dat gebruikers zelf de door hun gewenste jaarrekening samenstellen. Met behulp van speciale software en (internet-)toegang tot een centrale database kunnen gebruikers, afhankelijk van hun relatie met die onderneming, toegang krijgen tot bepaalde gedetailleerde gegevens en zo overzichten samenstellen die het best bij hun informatiebehoefte aansluiten. Gebruikers kunnen de vorm, het aggregatieniveau en de inhoud van de rapportage bepalen en indien nodig aanpassen aan veranderde eisen.

Daardoor wordt een van de problemen in de verslaggeving, namelijk die van verscheidenheid van doelgroepen, opgelost. Gebruikers kunnen ook die verslaggevingsregels kiezen die naar hun mening de beste informatie verschaft voor de beslissingsprocessen. Ze kunnen zelf uitmaken of ze bijvoorbeeld activa willen waarderen tegen historische of actuele prijzen en of overgenomen en/of intern-gevormde goodwill op de balans moet worden geactiveerd.

Om te illustreren wat op het gebied van de financiële informatievoorziening mogelijk is, wordt in het rapport van een Special Committee on Assurance Services van het American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) een lichtend voorbeeld gegeven van Electronic Customer Response (ECR). Hierbij zijn leveranciers permanent verbonden met hun afnemers. De commissie noemt een kledingfabrikant die via Electronic Data Interchange (EDI) in contact staat met zijn detaillisten. Hij kan de omzetontwikkeling van zijn producten monitoren om vast te stellen dat fel geel en groen de populairste kleuren zijn in Florida, maar dat New-Englanders paarse en blauwe kleren kopen. De fabrikant kan zijn kringloop van grondstoffeninkoop, productie en distributie verkorten en producten leveren die helemaal zijn afgestemd op de specifieke wensen in elke deelmarkt. De uiterste vorm van deze gang van zaken is mass customization, massaproductie volgens de specificaties van individuele consumenten. Pakweg tien, vijftien jaar geleden was het nog volstrekt ondenkbaar dat een leverancier zo bij zijn detaillisten in de keuken kon kijken. Deze intieme informatieve relatie zou nimmer tot stand zijn gekomen als beide partijen er geen duidelijk voordeel bij hadden. En dat vormt het beslissende criterium, niet de technische mogelijkheid als zodanig. Electronic Customer Response betekent direct reageren op de markt waardoor de omzetmogelijkheden maximaal worden benut, incourante voorraden tot een minimum worden beperkt, productieprogramma's worden geoptimaliseerd en de bestel- en leveringstrajecten beduidend worden verkort.

Voor de oorspronkelijke functie van de jaarrekening, het afleggen van verantwoording (*stewardship functie*), is het niet nodig en/of wenselijk dat ondernemingen het initiatief in hun informatieverschaffing kwijtraken. Ook heeft real-time informatie in het kader van deze functie betrekkelijk weinig nut. Maar ten aanzien van de beslissingsondersteunde functie (*investment functie*) ligt dat anders. Aan relevante besluitvormingsinformatie worden in een dynamische omgeving steeds hogere eisen gesteld en gebruikers zullen in de nabije toekomst het initiatief opeisen. Ondernemingen zullen belanghebbenden de mogelijkheid moeten bieden om naar believen in te loggen en zich te informeren over de meest actuele stand van zaken. Ze zullen dergelijke bestanden opzetten en regelmatig actualiseren omdat

hun dat duidelijke voordelen oplevert in hun positie op de financiële markten en in de communicatie met de buitenwereld. Daarbij zal het marktmechanisme sturend optreden. Ondernemingen zullen uiteindelijk worden afgerekend op het snel en tijdig informeren van hun belanghebbenden en het vertrouwen dat ze opwekken en waar weten te maken.

Jaarrekeninginformatie op internet kent geen fysieke grenzen en draagt een mondiaal karakter. Daarom stelt Wallage (1999) dat regelgevers niet de mogelijkheid en de tijd hebben om voor deze vorm van informatieverschaffing gedetailleerde voorschriften uit te vaardigen.

8 Slot

Financial accounting is een fantastisch mooi vak! En het belooft in de nabije toekomst nog mooier te worden. Allerlei nieuwe technische mogelijkheden, nieuwe accountingalternatieven en veranderde inzichten in het gebruik van bestaande, dragen daaraan bij. Ik verwacht dan ook in de toekomst met veel plezier mijn vak te kunnen blijven uitoefenen.

Financial accounting is niet alleen mooi, maar het is ook nuttig. Ik ben het dan ook eens met Wallman (1997, p. 107) als hij in 'The future of accounting and financial reporting' zegt: 'Our current financial reporting system has served us extraordinary well in the past pre-information-age era'.

Maar alles is in beweging, alles stroomt, en niets verandert er op dit moment zo snel als de informatietechnologie. Om in een dergelijke omgeving aan de buitenwereld optimaal nuttige informatie te kunnen blijven verstrekken zal men creatief gebruik moeten maken van de nieuwe technische mogelijkheden. Of zoals Wallman (1997, p. 108) dat zegt: '... if we were to start from the basic needs of users, and employ the technology currently or about to be available, we would develop a very different system than the one we have today.'

Als gevolg van deze ontwikkelingen ontstaat er in externe verslaggeving mogelijk een tweedeling. Een vorm van externe

verslaggeving is dan gericht op de 'stewardship functie'. Deze vorm is strak gereguleerd en de gegevens worden, voorzien van een accountantsverklaring, aangeboden in gedrukte vorm of digitaal in een 'format' dat door de gebruiker niet kan worden gewijzigd. De betrouwbaarheid en controleerbaarheid staat centraal en de geaggregeerde gegevens worden periodiek verstrekt op basis van het traditionele 'accounting concept of profit'.

Een andere vorm is gericht op de 'investment functie'. Deze wordt beheerst door de markt en zal zich snel en gemakkelijk aanpassen aan (veranderingen in) de behoeften van gebruikers, nieuwe technische mogelijkheden en veranderde inzichten met betrekking tot accountingregels. Vorm, inhoud, mate van aggregatie en de gehanteerde waarderingsregels worden mede bepaald door de gebruiker. Daardoor zal een ander evenwicht ontstaan in het aggregatie-niveau en de waardering en de winstbepaling zullen worden gebaseerd op een alternatief 'accounting concept of profit'. Op basis daarvan zijn (nog) betere waarde- en winstvoorspellingen mogelijk dan nu het geval is met bijvoorbeeld het Ohlson-model.

De afgelopen decennia is het onderzoek op het gebied van financial accounting voor een belangrijk deel beperkt tot het inventariseren en verklaren van de keuze en het gebruik van accountingalternatieven binnen de bestaande regelgeving. Er waren nauwelijks prikkels om nieuwe systemen te ontwikkelen en te onderzoeken. Deze konden immers toch niet worden ingevoerd zonder de regelgeving aan te passen. En het veranderen van de regelgeving is nu eenmaal een bijzonder langdurig en moeizaam proces.

Voor het vervullen van de 'investment functie' is er behoefte aan nieuwe systemen ook als die binnen de gereguleerde opvatting van het 'accounting concept of profit' niet zijn toegestaan. Dit betekent dat, naast het zoeken naar verklaringen voor de keuzen met betrekking tot bestaande systemen, er in het accountingonderzoek meer aandacht zou moeten zijn voor het ontwerpen en toetsen van nieuwe systemen. Uiteindelijk zou dit moeten leiden tot een meer realistisch 'accounting concept of profit', waarbij de boekwaarde van een onderneming meer in de beurt komt van de economische waarde.

Door een evenwichtig samenspel van onderzoek, onderwijs, regelgeving en bedrijfsleven kan dit soort nuttige ontwikkelingen worden versneld.

Voor het onderwijs in financial accounting is het meer dan ooit belangrijk om overzicht en inzicht te geven in de verschillende mogelijkheden om gegevens te aggregeren en de accounting-principes die daarbij worden gebruikt, het effect dat dit heeft op het beeld van het vermogen en resultaat en de invloed hiervan op het gedrag van beslissers. Het memoriseren van accountingregels en het eindeloos oefenen van oplossingen voor standaard accountingproblemen zou plaats moeten maken voor onderwijsleeractiviteiten die prikkelen tot nadenken en die de creativiteit bevorderen. Dat is in een omgeving waarin alles in beweging is veel praktischer en het leidt tot onderwijsleerresultaten met een langere levensduur.

Volgens Gaspersz (1999) is creatief kunnen denken in veel beroepen en functies een cruciale competentie. Dat geldt volgens hem, soms tegen de verwachting in, ook voor het vakgebied financial accounting.

Wat de vorm betreft waarin het onderwijs wordt aangeboden, zijn er fantastisch nieuwe mogelijkheden. Nieuwe technieken maken het mogelijk om economisch verantwoord onderwijsleermateriaal aan te bieden waarbij beeld, geluid, tekst en opdrachten optimaal op elkaar worden afgestemd. Daardoor kan de inhoud en de didactiek belangrijk worden verbeterd. Ook is het onderwijs niet langer gebonden aan een bepaalde plaats en tijd en vervaagt het verschil tussen afstandsonderwijs en contactonderwijs.

9 Dankwoord

Aan het einde van deze oratie hoort een dankwoord. Veel mensen hebben eraan bijgedragen dat ik hier mag staan. Iedereen persoonlijk noemen is praktisch onmogelijk. U zou door het grote aantal het overzicht verliezen. Ik moet dus wel aggregeren.

Het College van Bestuur en het Stichtingsbestuur van de Katholieke Universiteit Brabant wil ik graag danken voor hun vertrouwen om mij te benoemen tot hoogleraar Financial Accounting en het College van Bestuur van de Open Universiteit Heerlen voor mijn benoeming tot hoogleraar Bedrijfseconomie.

Bij de vakgroep Bedrijfseconomie van de Katholieke Universiteit Brabant werk ik inmiddels meer dan twee jaar. Graag dank ik de collega's voor de prettige samenwerking gedurende die tijd. Ik hoop in dezelfde gemoedelijke en collegiale sfeer nog vele jaren een bijdrage te kunnen leveren aan het accounting-onderwijs en -onderzoek.

Een bijzonder woord van dank gaat naar Gerard Mertens, mijn carpooler, met wie ik op weg naar Tilburg, naast gezellig geklets, veel tijd heb om onderzoeksplannen te bedenken. Ook dank ik Johan van Helleman en Frank van der Duyn Schouten voor hun rol bij mijn benoeming.

Aan de Open Universiteit Nederland werk ik voor enkele uren per week. Door het aangename werkklimaat ervaar ik die 'uurtjes' als bijzonder plezierig. Graag dank ik mijn collega's in Heerlen daarvoor. Ik hoop de prettige samenwerking in de komende jaren te kunnen voorzetten en te werken aan nieuwe, innovatieve onderwijsleermiddelen en -diensten, waar studenten met veel plezier en succes gebruik van kunnen maken. Veel dank ben ik verschuldigd aan Arthur Herst, die me wist te overtuigen van de voordelen van werken aan de Open Universiteit Nederland.

Bij mijn vroegere werkgever, de Universiteit Maastricht, hebben de medewerkers van de vakgroep Berichtgeving een bijzondere rol gespeeld in mijn persoonlijke leven en mijn wetenschappelijke carrière. Van hen noem ik Willem Buijink. En natuurlijk

Hans Kuijl, mijn voormalige promotor. Een stelling van Hans is: 'Eens promotor, altijd promotor'. Hans, ik waardeer het zeer dat je nog steeds bereid bent me met raad en daad bij te staan.

Ook een woord van dank aan Toon Willemsen. Hij leert me tijdens onze bijzondere ontmoetingen de totaliteit te ontdekken en van de schoonheid te genieten. Maar ik ben een slechte leerling. Met veel geduld en warmte lukt het een beetje. Maar dat kleine beetje geeft me enorm veel levensvreugde en energie.

Mama, Je houdt niet van uiterlijk vertoon en zeker niet van overdreven dankbetuigingen. Maar tegelijkertijd ben je trots op ons, net zoals wij dat op jou zijn.

Judith, Dit is de eerste keer dat je bij mij een les volgt. Je moest nu wel. Je wist natuurlijk dat het saai zou worden. Maar dat het zo erg zou zijn! Ik heb even overwogen om te vragen of jij deze rede zou willen voorlezen. Je kunt dat namelijk veel beter dan ik. Maar je hebt pas het VWO-diploma en het veel te druk met je studie psychologie in Maastricht. Heb je ook gemerkt hoe belangrijk psychologie wel niet is? Eerlijk gezegd heb ik voor jou er wel wat extra 'ingestopt'.

Els, Over ruim twee weken kennen we elkaar 30 jaar. Wat kun je dan nog zeggen? Dat lijkt me toch meer iets voor de afscheidsrede. Misschien kan ik vertellen dat we af en toe eens naar een concert gaan, zoals van Frank Boeyen, een bescheiden Nijmeegse zanger met mooie liedjes. In een ervan zingt hij:
Kijk naar de maan
Kijk naar mij
Kijk hoe klein we zijn
Zandkorrels in de wind

Ik denk dan vaak: Overdrijft hij nu niet? Een zandkorrel, dat is toch heel veel. Misschien dat we samen één heel klein korreltje zijn, bijna 30 jaar geleden door de wind bij elkaar gebracht en door de tijd versmolten tot één. Wat is het heerlijk om met jou, zo opgewekt en zorgzaam, met zoveel fijne mensen om ons heen, dat hele kleine beetje te mogen zijn.

Ik heb gezegd.

Literatuur

- American Institute of Certified Public Accountants (AICPA), *Competencies for the Future*, <http://www.aicpa.org/assurance/scas/comstud/compfut/index.htm>, 16-09-1999
- Aboody, D., B. Lev, *The value-relevance of intangibles: the case of software capitalization*, 1998
- Bak, G.G.M., The Intangible Issue, MAB, September 1999, p. 481-486
- Bakkes, K.I.N., De accountant en op internet gepubliceerde jaarrekeningen, *De Accountant*, Oktober 1997, p. 106-107
- Ball, R.J. en P Brown, An Empirical Evaluation of Accounting Income Numbers, *Journal of Accounting Research*, 1968, p.159-178
- Batchelor, A., Is the balance sheet outdated? – The case for a statement of intellectual capital, *Accountancy International*, February 1999, p. 81
- Beaver, W.H., W.R. Landsman, *Incremental information of statement 33 disclosures*, Financial Accounting Standards Board, Stamford, 1983
- Beleggers Belangen, 43^e jaargang, 13 Augustus 1999, nr. 32
- Bernard, V., The Feltham-Ohlson Framework: Implications for Empiricists, *Contemporary Accounting Research*, 1995, p. 734-747.
- Bindenga, A.J., Het vakgebied externe verslaggeving in ruime zin, in: Hoogen-doorn M.N., J. Klaassen, F. Krens, *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*, Delwel Uitgeverij, 's-Gravenhage, tweede druk, 1997
- Black, E.L., Which is more value-relevant: Earnings or Cash Flows? *SSRN Journal*: September 7, 1998
- Blommaert, J.M.J., B.R.C.J. van den Brand, G.M.H. Mertens, *Economic consequences of accounting standards: Accounting for goodwill in Belgium and the Netherlands*, Paper presented on the 21th Annual Congress of the EAA, Antwerpen, 1998
- Blommaert, J.M.J., *Consolideren en informeren, een onderzoek naar de informatieve waarde van de geconsolideerde jaarrekening*, Stenfert Kroese/Educatieve, Houten, 1995
- Bollen, L.H.H., Het ontwerpen van accounting informatiesystemen: het REA-model als basis voor de interne en externe verslaggeving, MAB, 1999, p.207-221
- Bos, E., M. Valcke, R. Martens, Competentiegericht onderwijs in de context van de innovatie van het hoger onderwijs, *Tijdschrift voor hoger onderwijs*, p. 91 – 100, juni 1999
- Brahler, C.J., N.S. Peterson, E.C. Johnson, Developing on-line learning materials for higher education: an overview of current issues, *Educational Technology and Society*, 1999
- Buijink, W.F.J., *Accounting als technologie, enige beschouwingen bij de economische rol van berichtgeving*, oratie, Maastricht, 1994
- Dechow, P.M., Accounting earnings and cash flow as measures of firm performance: The role of accounting accruals, *Journal of Accounting and Economics*, 1994, p. 3-42
- Dechow, P.M., S.P. Kothari, R.L. Watts, The relation between earnings and cash flows, *Journal of Accounting and Economics*, 1998, p. 133-168
- Duyn Schouten, F.A. van der, *Verantwoorde wetenschap*, Katholieke Universiteit Brabant, rede, 1999
- Feenstra, D.W., H.P.A.J. Langendijk, Empirisch onderzoek naar de 'relevantie' van externe verslaggevingsinformatie, *TBA*, 1998, p. 2-5

Feltman, G.A., Ohlson J.A., Residual earnings valuation with risk and stochastic interest rates, *The Accounting Review*, 1999, p. 165 - 183

Financieel Dagblad, *Dure jaarverslagen onvoldoende uitgebuit*, 22 februari 1997

Financieel Economisch Magazine, 24 januari 1999

Foster, G., *Financial Statement Analysis*, Prentice Hall, second edition, 1986

Gaspersz, J.B.R., De uitdaging tot creativiteit, *De Accountant*, juli/augustus 1999, p. 717 -719

Gijselaers, W.H., D.T. Tempelaar, P.K. Keizer, J.M.J. Blommaert, E.M. Bernard, H. Kasper, *Ecuducational innovation in economics and business administration, the case of problem-based learning*, Dordrecht, 1995

Hers, F., De jaarrekening heeft haar langste tijd gehad, *FEM*, januari 1998, p. 30 – 32

Huijgen, C.A., Het Ohlson waarderingmodel, een verkenning van de toepassingsmogelijkheden, *TBA*, 1998, p. 6 - 11

Hoogendoorn, M.N., J. Klaassen, F. Krens, *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*, Delwel Uitgeverij, 's-Gravenhage, tweede druk, 1997

Kamp, B., Jaarrekeningen in elektronische databanken, *De Accountant*, december 1996, 270 - 273

Klaassen, J., G.G.M. Bak, *Externe Verslaggeving*, Stenfert Kroese, Houten, vierde druk, 1996

Krens, F., Algemene grondslagen van waardering en winstbepaling, in: Hoogendoorn M.N., J. Klaassen, F. Krens, *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*, Delwel Uitgeverij, 's-Gravenhage, tweede druk, 1997

Krens, F., *Over waarde en vermogen in de jaarrekening*, Erasmus Universiteit, Rotterdam, oratie 1999

Lubberink, M.J.P., De waarderelevantie van jaarrekeninggegevens in de periode 1983-1995, een empirische toepassing van het Ohlson waarderingmodel, *TBA*, 1998, p. 12 - 17

McCarthy, W.E., The REA Accounting Model: A generalised framework for an accounting system in a shared data environment, *The Accounting Review*, 1982, p. 554-578

Mey, J.L., *Leerboek der Bedrijfseconomie, Theoretische bedrijfseconomie*, deel 1, Wassenaar, 1960

OECD, *Corporate Governance: Improving competitiveness and Access to Capital in Global Markets*, April 1998,

Ohlson, J.A., A synthesis of security valuation theory and the role of dividends, cash flow and earnings, *Contemporary Accounting Research*, 1990, p. 648-676

Ohlson, J.A., Earnings, book values, and dividends in security valuation, *Contemporary Accounting Research*, 1995, p. 661-687

Ohlson, J.A., The theory of value and earnings, and an introduction to the Ball-Brown analysis, *Contemporary Accounting Research*, 1991, p. 1-19

Penman, S.H., A synthesis of equity valuation techniques and the terminal value calculation for the dividend discount Model, *Review of Accounting Studies*, 1998, p. 303- 323

Penman, S., T. Sougiannis, A Comparison of Dividend, Cash Flow and Earnings Approaches to Equity Valuation, *SSRN Journal*, March 31, 1997

Pronk, P., M. Gelderman, Jaarverslaggeving via internet; de stand van zaken in Nederland, *De Accountant*, 1997, p. 165-169

Raad voor de Jaarverslaggeving, *Discussiememorandum Goodwill*, mei 1999

Redfield, J., *De celestijnse visie – het nieuwe spritiuele ontwaken*, Forum, 1998

- Schevernels, P., *Het jaarverslag, van verslaggeving tot visitekaartje*, Kluwer Bedrijfsinformatie, 1997
- Sorter, H.G., An Events-based Approach to Basic Accounting Theory, *The Accounting Review*, 1969, p.12-19.
- Steensma, G.J.W., Jaarverslaggeving op de elektronische snelweg, MAB, 1999, p. 189-195
- Tuninga, R.S.J., Innovatie in bedrijfskunde-onderwijs, de implicaties van de virtuele (r)evolutie voor het hoger onderwijs, Open Universiteit Nederland, oratie, 1999
- Volgenant, O.M., Actuele waarde in de jaarverslaggeving, *De Accountant*, 1992, p. 531
- Waard, P de, 1 april, *De Volkskrant*, 10 maart 1999
- Wallage, Ph., Naar een nieuw rapportagemodel, MAB, 1999, p. 162-164.
- Wallman, S.M.H., The Future of Accounting and Financial Reporting, part IV: 'Access Accounting', *Accounting Horizons*, 1997, p. 103-116
- Westarp, F. von, *Internet-based corporate reporting – filling the standardization gap*, 1998, (<http://www.summa.org.uk/finalsomma/corp/>)
- Westra, W., Verstrikt in het Web: over webgebaseerd onderwijs, *Onderwijs-innovatie*, Open Universiteit Nederland, Heerlen, 1999
- Wolk, H.I., M.G Tearney, *Accounting theory: a conceptual and institutional approach*, South-Western Pub, 1997

Noten

1. Voor een uiteenzetting van het begrip externe verslaggeving verwijs ik naar Bindenga (1997). Voor de verhouding tussen externe verslaggeving (externe berichtgeving) en financial accounting, zie Buijink (1994).
2. In Boek 2 BW wordt de relatie tussen de regelgeving en de praktijk nadrukkelijk gelegd in artikel 362: 'De jaarrekening geeft volgens normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd ...'.
3. Een andere deel van het onderzoek betreft de rol van financial accounting in het kader van contracten.
4. De eerste druk van dit boek verscheen in 1987 en bestond uit 314 pagina's.
5. <http://www.aicpa.org/assurance/scas/comsutr/effect>.
6. Toegegeven, het zijn uitspraken over de toekomst die met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd.
7. Ik dank Tjeu Blommaert, Willem Buijink, Hans Kuijl en Gerard Mertens voor hun waardevolle commentaar bij eerdere versies van deze rede.

Curriculum vitae

Jos Blommaert (1952) is sinds juli 1997 hoogleraar Financial Accounting aan de Katholieke Universiteit Brabant in Tilburg. In augustus van datzelfde jaar werd hij voor 1 dag in de week benoemd aan de Open Universiteit Nederland als hoogleraar Bedrijfseconomie bij het directoraat Economie, Bedrijfs- en Bestuurskunde. Voor zijn benoeming in Tilburg en Heerlen was hij vanaf 1985 werkzaam aan de Universiteit Maastricht bij de vakgroep Berichtgeving en Financiering. Daar promoveerde hij in 1995 op een onderzoek naar de informatieve waarde van de geconsolideerde jaarrekening. Daarvoor was hij docent aan verschillende onderwijsinstellingen, met name de HEAO in Sittard en de Universiteit in Antwerpen (UFSIA). Hij publiceerde artikelen over onder meer de geconsolideerde jaarrekening, triple entry accounting, fiscale jaarrekeningen en het kasstroomoverzicht. Tevens is hij (mede-)auteur van een groot aantal bedrijfseconomische leerboeken voor het middelbaar en hoger onderwijs.

Toon Willemsen (1937), kunstenaar uit Heerlen, is opgeleid aan de Stads-academie te Maastricht en aan de Akademie van Schone Kunsten te Antwerpen. Hij exposeerde onder andere in Kasteel Ehrenstein, Kerkrade, Galerie De Jong-Bergers, Maastricht, La Bastide, Belgentiers Frankrijk, Galerie Art-to-take, Heerlen, Galerie Joanna Hoffit, Maastricht, I.M.D., Lausanne Zwitserland, Horn Gallery, Boston USA en Galerie Clement, Amsterdam.